

Kan något vara sant
bara för mig?

Vilken är skillnaden mellan att säga att något är sant och att uttrycka en åsikt? Är allt vi tänker åsikter? Måste jag ha en åsikt om allt? Camilla Kronqvist kritiserar tanken om att sanningen är en form av åsikt.

I en tidningsinsändare om skolmaten (Hbl, 7.11.2017) svarar en skribent på en tidigare insändares något övervallande lovprisande av den finländska skolmaten. Det påpekas att det inte alltid är så trivsamt som den första skribenten påstår att slå sig ner till bords med sina kamrater till ett mål "relativt god, hälsosam mat" (28.8.2017). Brådska och trängsel gör att man inte alltid kan sitta med sina vänner, och det finns ofta skäl att tvivla på hur näringsriktig maten är. Tankegången är rimlig men det som får mig att reagera på texten är den avslutande meningen, "Det här är vad som är sant för mig."

Vad tänker ni om den här satsen i det här sammanhanget? Får den er som mig att haja till lite? Om den gör det, kan ni ge skäl varför? Om den inte stör er, varför inte?

Att föra fram en åsikt?

Min första reaktion är att lite skämtsamt skuffa bort problematiken. "Jaså, det är hit som upplysningen och kampen mot religionsförtryck och för åsiktsfrihet fört oss. Att få hävda sin åsikt om skolmat som sin egen sanning! Vad skulle **Voltaire**, som en av yttrandefrihetens förkämpar, ha tänkt om det? Eller den kvinnliga historikern **Evelyn Beatrice Hall** som 1906 skrev ner de ord som ofta tillskrivs Voltaire: 'Jag håller inte med om vad du säger men jag är beredd att gå i döden för din rätt att säga det.' Visst är det viktigt att i ett demokratiskt samhälle föra diskussioner om de samhällseliga institutionerna, som skolan och skolmaten, men är det här en åsikt som vi borde vara beredda att gå i graven för?"

Som andra reaktion tänker jag på min modersmåslärare under gymnasietiden. Hon fick oss, eller i alla fall mig, att skriva "enligt mig" eller "i min mening" i mina uppsatser istället för "enligt min åsikt". Hon menade att det fanns något smått pompöst i att citera sig själv eller sin åsikt, då vi ville föra fram vad vi tyckte i en viss fråga. Fram till för något år sen levde jag i tron att det här var en allmän, svensk skrivregel, tills en annan modersmåslärare påpejade att hon aldrig hört talas om den. Därmed var det här kanske slutligen enbart min lärares åsikt, men trots det, ser jag den som en användbar regel. I många situationer, såsom i en insändare, är det onödigt att betona att man nu för fram åsikter. Insändarens form är ju uttryckligen att föra fram en åsikt, och helst också en övervägd sådan.

Det finns alltså stilistiska anmärkningar som man kan föra fram mot att avsluta en insändare med "Det här är sant för mig" eller för den delen "Det här är min åsikt." Men användningen av uttrycket "Det här är sant för mig" som en synonym till "Det här är min åsikt" röjer också djupare problem i hur vi tänker på såväl sanningar som åsikter. Under en längre tid har vi hört allt fler påstå

att "Allt är åsikter" eller "Det finns inga objektiva sanningar". Det här verkar implicera att den enda sanning som vi kan tala om är subjektiv. "Alla har vi ju vår egen sanning." Trots det finns det viktiga skillnader mellan att tala om sanningar och åsikter i det här fallet, och våra sätt att tänka kring såväl sanning som åsikter kan bli ytterst oklara och förvirrande, om vi inte håller fast vid dessa skillnader.

Menar du det här?

Tänk igen på, "Det här är sant för mig", och på vad skribenten istället kunde ha skrivit. Det första alternativet var "Det här är min åsikt." Men hon kunde också ha sagt "Det här tycker jag", eller, "Det här står jag för." Om skribenten hade uttryckt sig så, så kunde man visserligen tänka att sammanhanget inte krävde dessa förtydliganden och betoningar, men att uttrycks sättet i sig var helt gångbart. Med "Det här är sant för mig" är det en annan sak. Vad kan det alls innebära att påstå att något är sant, men att det bara är sant för mig?

För att nysta i det här kan vi börja med ett exempel. Tänk er en filosofistuderande som frågar om det faktiskt är så att **Aristoteles** menar att det finns människor som är naturliga slavar. Jag svarar, "Ja, det är sant att han tänkte så." Som stöd för det här hänvisar jag till stället i *Politiken* där han diskuterar saken (1254b16–21). Då har vi ett fall där vi dels kan säga att Aristoteles har en viss åsikt och dels kan säga att det är sant att han var av den åsikten.

Jag kan också sträcka mig till att tänka mig att jag också skulle säga något liknande om mig själv. Samma studerande frågar, "Är du faktiskt av åsikten att..." Och jag kan svara, "Ja, det är sant". På så sätt kunde jag säga "Det är sant att jag är av den här åsikten" eller "Det här är min åsikt och det är sant att jag har den". Det här låter förstås ännu mer uppstylat än "Det här är min sanning", och det som jag egentligen verkar vilja betona är att det faktiskt är så här jag tänker, även om någon annan betvivlar det. Tänk bara på hur mycket mer naturligt det låter att fråga, "Menar du det här?" och att svara "Ja, det gör jag". Men just för att det viktiga jag säger här verkar vara "Ja, jag tycker så här", och inte "Det här är en sanning", d.v.s. min, finns det skäl gå vidare här för att se vad som är problematiskt med att tala om något som sant bara för mig.

Att veta och att tro

Här kan vi tänka på de skillnader som vi vanligen gör mellan att *tänka*, *tycka* och *tro*, och hur dessa förhåller sig till att *veta*. Dessa skillnader är också viktiga att hålla i åtanke när någon säger, "Allt är bara åsikter", för

När någon säger "det här är min sanning" så verkar den vilja ge legitimitet åt det som den säger genom att länka det till det som är sant.

vad det påståendet vill föra fram är att det egentligen inte finns några viktiga skillnader mellan *det jag säger mig tänka*, *tycka* och *tro*, och *det som jag kan sägas veta*.

Så tänk er följande situation. Jag och min familj är på väg på en resa, och min partner frågar om vi har tagit med oss passen. Jag säger "Jo, jag tog dem", och hon frågar "Är du säker på att du tagit med dem eller tror du bara att du har dem?" (Hon kunde också ha frågat, "Vet du att du har med dig dem?") Här kan vi tänka oss tre olika alternativ.

1) Jag tittar i det fack i väskan där jag brukar ha dem, ser att där är fyra pass, och kollar för säkerhets skull igenom att de är de rätta passen. Jag säger "Här är de."

2) Jag säger "Jag vet att jag har med dem, jag checkade just att vi har biljetter, pass och pengar med." Vi åker iväg och i passkontrollen plockar jag ut passen ur väskan.

3) Jag säger "Jo, vi har dem." Och när min partner ändå tittar på mig en stund till, försäkrar jag henne "Jag vet att jag har med dem. Jag packade in dem med biljetterna i min svarta mapp." Fem minuter senare när vi sitter i bilen på väg att åka, söker jag efter min telefon och märker till min förskräckelse att mappen inte finns i väskan. Jag går in igen och hittar den svarta mappen på bordet, med biljetter och pass.

Vad ska vi säga om de här situationerna? D.v.s. hur ska vi beskriva dem med avseende på vad jag kan sägas veta, och vad jag kan sägas tro?

Mitt första förslag är att det enbart i de två första fallen är meningsfullt att säga att jag vet att vi har passen med oss. I det tredje fallet trodde jag bara att vi hade passen med oss. Här spelar det inte heller en roll om jag säger, "vi har passen med oss" eller "jag vet att jag tog med dem". Om passen inte är med så visste jag inte att jag hade med dem, oberoende av vad jag sagt tidigare.

För att säga att jag faktiskt vet räcker det alltså inte att jag säger att jag vet. Jag måste också, som i det första fallet, kunna visa att det är som jag påstår, jag måste kunna ge skäl för att det är så. Passen är där, både jag

och min partner såg det, och jag har goda skäl för att tänka det, jag tittade efter. Det här fallet uppfyller på så vis de krav som inom filosofin ofta ställs på kunskap, d.v.s. att det är en sann, rättfärdigad, tro eller övertygelse.

Hur är det då med det andra fallet?

Där är jag visserligen övertygad om att passen är med, och kan också ge skäl för att jag tänker det. Min partner kan också lita på mitt ord och hävda att jag vet. Innan det står klart att passen faktiskt finns med, är det ändå möjligt för min partner att säga, "Hon säger att hon vet", men lämna det öppet om det faktiskt är så som jag säger. Om det, som i det tredje fallet, visar sig att det inte var så som jag sade, så innebär det igen att jag inte visste att det var så. Jag trodde bara att jag hade med mig passen.

För att kunna säga att jag vet något, behöver du alltså inte enbart bedöma vad jag påstår att är fallet och hur stark min övertygelse är. För att ta ställning till om jag faktiskt vet det, och inte bara tror, måste du ta reda på hur det ligger till med det jag säger att är sant. Säger du att jag vet att det är så, tar du också ställning till att det faktiskt är sant.

En känsla av övertygelse

Skillnaden mellan att tro och veta ligger på så vis inte i min inre upplevelse, utan i hur det jag säger relaterar sig till ett faktum som kan konstateras oberoende av min upplevelse. Styrkan i min övertygelse avgör därmed inte vad som är sant. Min övertygelse kan vara minst lika stark i de fall då du säger att jag bara tror att saker är på ett visst sätt, som då du säger att jag på riktigt vet.

Att jag har en känsla av övertygelse gör på så vis inte det jag påstår sant. I vanliga fall. Men när någon säger, "Det här är sant för mig", så verkar det istället som om det är styrkan i personens upplevelse som ska utgöra kriteriet för att det är en sanning. Om vi frågar "Men hur vet du att det är sant?" så är svaret kanske, "Jag bara vet". Det gör det till en mycket märklig utsaga om vad som är sant.

Tänk igen på Aristoteles' tankar om naturliga slavar. För att underbygga att han tänkte så kan jag peka på hans skrifter, och ni kan gå och kolla upp dem. Men när jag säger "Jag menade så här", eller, "Det är så här jag tänker och det är sant", så gör jag det inte för att jag har gått till en egen inre bok och slagit upp mina tankar för att kontrollera vilka de faktiskt är. Inte heller finns det något sätt för dig att titta i boken. Det finns alltså inget sätt att utesluta att "det som står där" förändras varje

När jag säger, "Det här är min sanning"; uttalar jag mig alltså inte om en sanning i någon vanlig bemärkelse av ordet.

gång "jag tittar", utan att vi för den skull måste tänka att jag är oärlig. När jag säger, "Det här är min sanning", uttalar jag mig alltså inte om en sanning i någon vanlig bemärkelse av ordet. Att säga "Jag vet att han tänker så här" och "Jag vet att jag tänker så här" fungerar på olika sätt. Det första är ett påstående om honom som kan provas och utmanas av andra; "Nej, jag tror du har missuppfattat honom." Det andra är snarare ett försök att betona vad det är jag tänker, och potentiellt försvara mig mot andras kritik att jag inte menar vad jag säger.

För att sammanfatta det jag sagt så här långt. När någon säger "det här är min sanning" så verkar den vilja ge legitimitet åt det som den säger genom att länka det till det som är sant. Men här sker en glidning mellan två sätt att tala om sanning. Det må vara sant att jag tänker och tycker på ett visst sätt, men att det här är sant, att det är en sanning om mig, gör inte innehållet i det som jag säger mer sant. Vi står fortfarande inför frågan om det jag hävdar är sant. För att avgöra den frågan måste vi se förbi både det jag tänker och tror. Vi måste se på hur det förhåller sig.

Sak och smak

Är "Det här är sant för mig" då uttryck för min åsikt? I en mening ja, och här är det viktigt att skilja mellan att säga något sant och att uttrycka en åsikt. Samtidigt finns det liknande glidningar i hur vi talar om åsikter som i fallet med olika sanningar. Tänk bara på uttrycket, "Alla åsikter är lika värda." Här verkar man i allmän debatt ofta gå från tanken att jag har rätt till en åsikt till tanken att jag har rätt att tycka vad jag vill. Den enda skillnad vi kan göra mellan åsikter är då att en är min och en annan är din. Det finns inga meningsfulla sätt att hävda att min åsikt är bättre än din.

Den här uppfattningen kan också ifrågasättas. Jag vill göra det på två sätt. Först vill jag hävda att det inte alltid går att likställa att tänka och tycka något med att ha en åsikt. Sedan vill jag påstå att alla åsikter inte är lika bra.

För att klargöra det här kommer jag nu att tänka vidare på de skillnader som finns mellan att tänka och att tycka. Liknande distinktioner kan göras mellan att tänka och veta, att tro och tycka, och att tänka och tro, och i vissa fall kommer vi att se hur vår användning av orden överlappar, medan det i andra fall visar sig vara viktigt att hålla dem isär. Min partner kan t.ex. i en viss situation fråga mig, "Vad tänker du?" och "Vad

tycker du?", och förvänta sig ungefär samma slags svar på båda frågor. Tänk er t.ex. att vi diskuterar hur lång tid det tar att komma hemifrån till flygplatsen, eller vad som är bästa vägen att köra för att undvika vissa vägarbeten, och hon ber mig göra en uppskattning eller bedömning av hur mycket tid vi ska planera in för resan.

När jag svarar på vad jag tänker här kan mitt svar både handla om vad jag tror och vad jag tycker. Jag tror t.ex. att vi hinner äta på en timme, och att vi inte hinner packa allt i bilen på en halvtimme. Samtidigt tycker jag att det är bättre att ta det lugnt och inte behöva stressa, och att det är onödigt att bekymra sig så mycket för trafiken eftersom det är mitt på dagen i en arbetsvecka och väderleksrapporterna utlovar gott väder.

Både det jag tror och det jag tycker kan här ses som en form av åsikter, men det finns ändå skillnader mellan att tro och att tycka som lätt förbises om vi säger att båda betecknar åsikter. Att tro något handlar i vanliga fall om att försöka förhålla sig till vissa möjliga sakförhållanden, som hur lång tid det kommer att ta för oss att stanna vid en restaurang och äta. Att tycka något handlar snarare om att göra en personlig bedömning om vilka sakförhållanden som är önskvärda, som att tycka det är mer behagligt att inte behöva stressa medan man äter, och hellre vänta längre på flygplatsen än oroa sig för att oförväntade händelser gör att man blir försenad.

Snarare verkar insisterandet på att alla ska ha rätt till sin åsikt, och ibland t.o.m. sin egen sanning, leda till ett nedvärderande av vad det är att vara av en åsikt.

Skillnaden mellan att tro och att tycka kunde här ses som en skillnad mellan frågor om sak och smak. Tron relaterar till sakförhållanden, hur något är, även om de inbegriper en större osäkerhet än när vi kan sägas veta något. Osäkerheten kan här bero på att ett sakförhållande ligger i framtiden, eller på min egen osäkerhet, jag minns kanske inte om det finns en bensinstation vid raststället där vi planerar stanna. Tyckandet å sin sida berör möjliga preferenser. Det handlar om att ta ställning i en sak och bilda sig en ståndpunkt. Men just här finns också en spänning i huruvida de här ståndpunkterna kommer till mig efter överväganden, eller om de kommer till mig omedelbart.

Allt är inte åsikter

Det här tar oss tillbaka till relationen mellan det jag tycker och det jag tänker. Även om tänkandet kan rymma åsikter på det här sättet, kan allt tänkande inte

likställas med att ha en åsikt. När min partner undrar vad jag tänker om bilresans längd så är det inte nödvändigtvis för att jag ska leverera ett svar, utan för att vi gemensamt ska kunna tänka igenom vad vi behöver beakta. Har vi beaktat alla relevanta aspekter? Finns det något som vi glömt? Här kan resonemanget i sig vara minst lika viktigt som de åsikter vi bildar oss i frågan.

Frågan "Vad tänker du?" behöver inte heller syfta till att forma ett ställningstagande eller en ståndpunkt. Jag kan fråga min partner "Vad tänker du på?" för att påbörja ett samtal efter en stunds tystnad. Då frågar jag inte efter en bedömning av läget eller vår situation, utan något mer vagt som "vad som rör sig i ditt inre?" Svaret kan vara, "inget speciellt", eller en berättelse om något hon sett eller varit med om. Tänkandet här behöver inte nödvändigtvis ta någon specifik form, syfta till att lösa ett problem, eller göra en bedömning. Snarare är det en aspekt av vår föreställningsförmåga och vår fantasi. Vad vi spontant kommer att tänka på i sådana här sammanhang kan visserligen berätta mycket om oss, men med tanke på att det också ofta finns teman i vårt liv som vi inte tänkt färdigt kring, kan det vara viktigt att i dessa sammanhang låta tanken sväva fritt.

Hur viktig är min åsikt?

Allt tänkande behöver alltså inte syfta till att formulera vår åsikt. Men när vi vänder oss till våra åsikter, så finns det goda skäl för att hävda att de ska basera sig på vårt tänkande. För att kunna bilda oss en viss ståndpunkt i en fråga, behöver vi resonera, fundera, väga och jämföra argument. Vi behöver kritiskt granska våra uppfattningar, inte minst för att det vi spontant minns, känner eller associerar till när vi ser något, inte nödvändigtvis motsvarar det som vi faktiskt vill tänka i en given fråga.

Trots detta samsas tanken att allt bara är åsikter ofta med tanken att åsikter inte alls behöver basera sig på längre överväganden. De kundundersökningar som blivit en ständig följeslagare till t.ex. hotell-, butiks- och t.o.m. toalettbesök, bär en förväntan om att vi alltid ska vara beredda att berätta vad vi tänker och tycker. Det tar ju bara ett ögonblick av vår tid! Vår åsikt i en viss fråga framstår här som något som vi snabbt kan läsa av, en ögonblicksbild av vårt närvarande medvetandestånd, ofta känslomässigt laddad.

Den här bilden är problematisk på åtminstone två sätt.

Inledningsvis så finns det som sagt sätt att låta tankarna löpa som egentligen inte handlar om att göra en viss bedömning. I ett hotell kan mina tankar ströva till hur man inrett rummet, hur badrummet ser ut, varför man valt att kombinera olika kakel, och hur man ibland löst kakelsättningen på ett svårt ställe på ett intressant eller mindre lyckat sätt. Men om någon ber mig berätta om eller bedöma "min upplevelse", som det ofta heter, vill

de knappast ta del av dessa tankar. Istället söker de en spontan respons, antingen positiv eller negativ. I första hand söker de förstås en positiv respons som de kan skylta med i reklam syfte. Deras intresse gäller därmed endast skenbart vad jag tycker eller tänker.

Vi kan också ifrågasätta tanken att vi alltid borde vara beredda att ge en spontan respons. Om vi inte råkar ut för skräckhotell, butiker eller toaletter, så finns det ofta inte så mycket att berätta om "vår upplevelse". Att det inte finns så många upplevelser att rapportera om just den här hotellvistelsen eller det här toalettbesöket behöver inte heller vara något negativt. Att dessa händelser ofta faller i bakgrunden handlar snarast om att det finns något annat i vårt liv som är mycket mer aktuellt och relevant än var vi sov en natt, eller var vi utträttade våra behov. Tecknet på god service är många gånger att den inte märks, och alla som tar hand om en offentlig toalett borde veta i vilket skick den ska vara för att människor inte ska behöva ödsla mer tankar på den än att hitta dit.

Måste vi ha en åsikt om allt?

Vi behöver också fråga varför det skulle vara så viktigt att bilda oss en åsikt om allting. Tänker vi uttryckligen på en åsikt som något som vi bildar, och inte bara har, blir det svårt att se varför rätten att ha en åsikt nödvändigtvis skulle leda till ett tvång att alltid ha en åsikt. Snarare verkar insisterandet på att alla ska ha rätt till sin åsikt, och ibland t.o.m. sin egen sanning, leda till ett nedvärderande av vad det är att vara av en åsikt. Allt som rör sig i vårt huvud eller kommer ur vår mun kan få status av en åsikt, även om det vid många tillfällen inte ens är klart att det uttrycker en klar, för att inte tala om en vettig, tanke.

Snarare än att hävda vår rätt till en åsikt skulle det i många fall vara bättre om vi aktivt deklarerade vår rätt att inte alltid ha en åsikt. Istället för att spontant tycka till om allt, borde vi ta oss rätten att vara tysta och ta oss tid att fundera på vad vi egentligen tänker i frågor som på riktigt är angelägna. Ett sådant här provande av våra tankar kan ofta leda till att vi tar avstånd från våra första reaktioner, eftersom de många gånger inte bara är oöverbärgda, utan också fördomsfulla, banala eller klichéartade. Att dessa första tankar inte har så mycket för sig vill jag nästan påstå att är en allmän sanning om vårt tänkande. Likaså är det en allmän sanning att vi som människor blir lika fördomsfulla, banala och klichéartade om vi låter dessa första reaktioner styra det som vi kallar vårt tänkande.

Camilla Kronqvist är universitetslärare och forskare i filosofi vid Åbo Akademi

Artikeln baserar sig på ett föredrag som hölls vid Soc&Kom-dagen: Är alla åsikter lika värda? 16.12.2017.

